

Tompa Mihály: Az ünneprontók; Arany János: Az ünneprontók

Ünnepre készülnek Tompa Mihály és Arany János „falujában”; úrnapijára Tompa költeményében, pünkösdre Aranyében.

Ünnep

Az egyik legáltalánosabb értelmezése Mihail Bahtyintól¹⁵ származik, aki szerint az ünnep a mindennapi életrend átmenetileg felfüggesztett állapota azzal a céllal, hogy a jelen zűrzavaros viszonyai között alkalmas körülményeket teremtsen a mítoszi idők megidézésére, mindenek egyetemes megújulására. Elemeiben megvan mindez az *ünnepegyházi (hivatalos) felfogásában* is. „Az ünnep, különösen a nagy egyházi ünnepek, így a karácsony, húsvét, pünkösd a hétköznapoktól eltérő magatartást követel. [...] Munkatilalom, templomlátogatás, meghatározott ételek fogyasztása, megszabott viselet jellemezte. Ünnep volt minden vasárnap, mely ugyancsak elválasztódott a hétköznapoktól mind a viselet, mind a táplálkozás, mind pedig a magatartás vonatkozásában.”¹⁶

Ezt a másságot, ezt az ünnepi világerzékelést jelzi vissza a *szépirodalom* is.

„*Ünnepnap* – az valami mesés, ünnepnap. Isten szavának akkor szárnyai vannak, nagy fehér, bájos szárnyai, melyekkel lebeg az űrben. A fák levelei remegnek. A nagy, a karcsu jegenyék bólogatnak a harangszóra: Ime az Úr küldötte. A fehér liliumok kelyhei integetnek és a kutyák nem ugatnak ilyenkor. Ünnep van, ünnep, ünnep. Minden szép és fényes. Az égen valódi tisztaság és a nap szeliden tekint le a rónák zöld végtelenjére. A galambok tollászokodnak és a ducz csapóajtójára állnak, mert e napon nem bántja az ajtót senki. A füst a kéményekből száll egyenesen föl a magasba. Az akác kényesen hunyja össze leveleit. A kocsik zörgése az uton oly ünnepi. Muha Teréz az eperfa alatt ül és fönsozóval olvas a családnak a Szent Könyvből:

Az Judas az tizenkettőnc egyike el öve és soc nép fegyverekkel és fustelyokkal az népnec vén biráitól.

A ki pedig ötet elárulá vala, [...] ezt mondván: valakit én meg csókolok, az az (Jézus), megtartsátoc azt.”¹⁷

„*Vasárnap!*... Erdei vasárnap!...

Mert ez az erdei vasárnap más, mint amilyent az emberek ismernek és megszoktak. [...] A virágok, füvek kicsi szálain a lélek ártatlansága ragyog s édes bódulatban hallgatják a föld örök himnuszát. Az ágon ülő mókus lombos farka, bundácskája úgy csillog szurokfeketén, mintha minden szőreszálát külön tisztította volna meg. A pisztrángok a patakban ezüst oldalukat fordítják Isten felé s a mohos sziklák keményen gondolkodnak. Az állatok rejtekben ülnek s az áldott nap édes sugarait arany örömként önti rá felül a mindenségre.

Vasárnap van! Erdei vasárnap!”¹⁸

„*András napja* november harmincadikára esik, de mivel munkanapra virrad,

december másodikának a helyére tettük, hogy a vigalom számára lecsípjünk valamit a vasárnapból is [...]:

A nótát Kutas Feri kezdi. István öcsém folytatja harmonikaszóval. [...] Gergely öcsém karmesteri mozdulatokkal vezényel [...].

Rigók vagyunk és ághegyre szállunk. [...]

A csillagokat biztatjuk, hogy ragyogjanak, szépen ragyogjanak! Ragyogjanak és utat mutassanak, mert házunkat és kedvesünket keressük [...].

Már a tárgyak is hozzánk igazodnak. Cseng a pohár, a kancsó, rezeg a lámpa, dobban a padló [...]. Hajdani önmagunkat utánozva csárdást táncolunk. [...] Öszszeölelkezünk, úgy hajladozunk, mint a fák a szélben [...].

Apám énekel most. Sirályként követi anyám. Nem szemközt, hanem – mint a páros szentek – egymás mellett ülnek. Egyazon látószög rabjaként. A szülőföldről énekelnek: »Szüleimtől, testvérimtől, jaj de távol estem«. Tudjuk, hogy a reggel mindannyiunkat elviszen a háztól, kit-kit a maga választotta helyre. Ők ketten itt maradnak, hogy okunk legyen mindenkor a hazatérésre.”¹⁹

(Mintha Bahtyin „téziseire” erősítene rá a „hajdani” aranykor és az ünnep „átmeneti” idejének hangsúlyozásával.)

Az idézett szépirodalmi részletek inkább az ünnep egyházi („hivatalos”) felfogásának érzelmi-hangulati lenyomatai, Sütő András névestéjét azonban már a „világi” (jeles napi) hagyomány szervezi; vidám ünnep, ám egy-egy félmondata, kiváltképp a vége az ünnep „két aspektusának” megfelelően komoly háttérrel (is) ad ennek az igazán jókedvűre sikeredett estének. Az ünnepek „vidám” ábrázatára sok a világirodalmi példa is, főleg a karneválozó népek szépirodalmából. Az egyik leglátványosabb és legbeszédesebb ünnepet Victor Hugo hagyta az utókorra; az ünnepi esemény, amit leír, a 15. századból való, a regény pedig *A párizsi Notre-Dame*.²⁰ A Háromkirályok napját ünnepli Párizs; vidám arcával pedig a Bolondok napjának esztendőről esztendőre hagyományozódó látványos attrakcióival mulatja az ünnepet. Ennek csodálatos, hangulatos, hagyományhű szépirodalmi reprodukciója az *Első könyv*: örömtüzek, misztériumjáték, diáksereglet polgárpukkasztó (és -mulattató) szabad szájú csúfolókkal („Le a rektorral!”, „Le a teológussal, le a karingesekkel!”, „Le a kardinális és kulináris disputákkal!”, „Pokolba a kanonoksággal!” stb.); látvány és hangulat – együtt.

„Ez az ő napjuk volt, övék, a bolondok napja, a szaturnália, a jogászok és az iskolák hagyományos évi orgiája. Nincs az a gyalázatosság, ami ezen a napon ne volna szabad, ne volna szent dolog. [...] Az a legkevesebb, hogy ilyen szép napon kedvére kikáromkodhassa, istenfájázhassa magát az ember, annyi egyházi és utcalány díszes társaságában!”

A nap legnagyobb látványossága azonban a bolondpápa-választás. Párizsban ezt így rendezik: egy kápolna törött ablakszemét teszik meg színpadnak, és megállapodnak, hogy a versenyzők ezen fogják kidugni a fejüket a közönség felé, és „fintorognak”. A legmulatságosabb (értsd: a legrútabb, a legtorzabb) a győztes, az ünnep bolondpápaja.

Egymást követték a „fintorok”. Az idei győztes kétszeresen is meglepte a nézőket.

A látvány: „az összevissza nőtt, töredezett fogsor, amely olyan volt, mint egy bástya fogazott oromszegélye, a cserepes ajak, amelyre úgy hajlott ki az egyik fog, mint az elefánt agyara, [...] de főképpen az arc kifejezés, kajánságnak, kíváncsiságnak és szomorúságnak a vegyülete, mely elömlött mindezen. Álmodja meg, aki tudja, ezt az együtttest.”

Akkor érte a közönséget az első meglepetés, amikor felismerték az arc tulajdonosában a Notre-Dame púpos, félszemű, csámpás harangozóját. S ebben a felismerésben benne volt a második is: a győztes fintor – maga az arc; Quasimodo tulajdon arca!

A tömeg ujjongott, ünnepi menetté állt össze: diákok, katonák, koldusok, inasok, zsebmetszők: a karneváli egyenlőség jelében!

„Quasimodo gögös engedelmességgel, szemrebbenés nélkül tűrte, hogy felöltöztessék. Aztán egy tarkára mázolt gyaloghintóba ültették. A bolondok társaságának tizenkét tisztje a vállára emelte, [...] hogy szokás szerint körüljárja a Törvényszék belső teremt, mielőtt végigvonulna az utcákon és a tereken.”

Vasárnapok, ünnepek: tilalmak, hagyomány

„Magyarországon már Szent István király elrendelte a vasárnapok megünneplését. [...] Megparancsolta, hogy ezen a napon mindenki tartózkodjon a szolgai munkától és misét hallgasson.”²¹ Ugyanez vonatkozott a nagy egyházi ünnepekre is, azzal a különbséggel, hogy további előírások (többnyire tilalmak) egészítették ki az elvárt ünnepi viselkedést. Az ún. „tilalmas napokra” (pünkösöd, úrnapija, karácsony, nagypéntek stb.) teljes munkatiltalom vonatkozott, egyes ünnepekre (például Mária-napok) beérték részleges munkatiltalommal. Idővel mindezek kiegészültek hiedelem-eredetű szigorítással.

Ezek megszegése az ünneprontás.

Bod Péter *Szent Heortokrátés avagy a keresztyének között előforduló Innepeknek [...] rövid históriájok* című munkájában lényegre törő tömörséggel áttekinti az ünnepekhez tapadó „rontások” történetét. Íme néhány „metszet” a rontás és üldözés passzusaiból.

Eleinte az a felismerés alakította az „innepek” tartalmát, hogy az egybegyűltek a lelkiek ápolása mellett praktikus dolgokban is találtak gyarapításra valót. Bod Péter ezzel a felismeréssel hozza kapcsolatba magát a „vasárnap” elnevezést: a vásárról. Ugyanis „az a szokás megvolt mind görögöknél, mind rómaiaknál, [...] hogy egybegyűlvén vásároltanak; [...] Nyilván vagy az, hogy az innep szentelésére mindenfelől egybegyűlvén az emberek, a kereskedők is éltenek az alkalmatossággal, vásárt indítottanak [...]. Hasonlóképpen mikor templomokat szenteltek [...], sok nép egybegyűlvén, eladni vittének ennivalót s egyebeket is, s csináltak nagy sokadalmat.”

Ezt a bizonyos észszerűségből adódó elgondolást aztán az a gyakorlat folytatta, hogy „leüle a nép enni és inni, aztán felkelének játszódni [...], táncban kerekedtek”. S amikor ez már a túlságig fokozódott, megjelentek a *tiltások*.

„Nagy Károly császár [...] minden rabotás munkától az embereket el is tiltotta, mégpedig olyan keményen, hogy aki ezen a napon dolgoznék az intéseknek nem engedelmeskedvén, annak keze elvágattatnék. Az egész keresztyenség bévette azért ezt a napot (ti. a vasárnapot) és mint ünnepet úgy illette; eltávoztatván ezen mind a törvényes dolgokat s mind a fáradságos rabotás munkákat. [...]

A keresztyének is jó véggel vettenek fel bizonyos innepeket. [...] Idővel az inneplésnek valóságos célját elhagyván sok haszontalankodásokra, sőt terhes vétkekre fordították.”²²

Akár munkával, akár vigalommal töltötték az ünnepet, üldözötté vált mindenféle ünneprontás. Temesvári Pelbárt prédikációja a bizonyíték: retorikai fogásokkal nyomósítva hirdette az egyház haragját, riogatással fenyegette a híveket például a farsangban elkövetett léhaságokért.

„Ó jaj, ezekben a napokban hány keresztyén ember fordul a kegyelem világosságától a sötétség cselekedeteihez, vagyis a torkossághoz, az iszákossághoz, a bujálkodáshoz. [...] Jaj a világnak e botrányok és bűnök miatt. [...] Az egész esztendőben nincs még egy ilyen nap, mikor az emberek eszem-iszommal, tánccal s fajtalansággal töltik az idejüket. Ó jaj e világ fiainak.”²³

Az ünnepi vigalom – kitartónak bizonyult, s századok múlva mégiscsak engedett valamicskét az egyházi és a világi hatalom:

„...a dicsőséges országló Mária Thérésia, M-ország királynéja kérésére, vévén észre a római püspök, XIV. Benedek, hogy az innepek által a szentség nem öregbül [...], hanem a henyeségben és ebből folyó vétkekben töltik el, az életre szükséges jókat nem keresik, a szentséget nem öregbítik, olyan rendeltést tett, amely szerént lenne az embereknek a rabotás munkát is folytatni szabad az innepnapokon, minekutána a reggeli órán az isteni tisztelet véghezmenyen.”²⁴

Nagyjából itt tartunk Aranyék évszázadában.

Két ünnep, két „tilalmas nap”: úrnapja és pünkösöd – az ünneprontás két változata.

Úrnapja (a katolikus egyház ünnepe)

„A Szentháromság vasárnapja utáni csütörtök [...], az *Oltáriszentség ünnepe*. A naphoz teljes munkaszünet és munkatilalom kötődött. Évszázadokon át az egyházi év legnagyobb ünnepei közé tartozott. [...] Szerartásain azoknak is részt kellett venni, például a pásztoroknak, akik foglalkozásuk miatt máskor ritkán látogatták a templomot.”²⁵

„Az e napon tartott körmenetnél ún. úrnapi sátrakat készítettek az oltárok fölé a falu különböző pontjain. [...] Az úrnapi sátrakat zöld gallyakkal, virágokkal díszítik.

A hiedelem szerint az úrnapi sült kenyér kővé válna.²⁶

„Az úrnapi körmenetben a pap baldachin, vagy supellát alatt viszi az Oltáriszentséget. [...] A templom környékén rövidebb vagy hosszabb úton haladó körmenet négy szabadtéri oltár előtt halad el. Ezeknél a pap az Oltáriszentséggel áldást oszt a négy világtáj felé. [...]

Az Oltáriszentség elé szórt virágszirom, valamint az úrnapi templomban szét-hintett fű és virág *szentelménynek* számított. [...] Az Oltáriszentséggel megáldott úrnapi ág és virág egyike a magyar katolikus nép legtiszteltebb, legtöbbre tartott paraliturgikus szentelményeinek. [...] Az úrnapi zöld ágat otthon ezerféle célra használták. Horogfára fűzve távol tartotta a villámot, az istállóban felakasztva megvédte a jószág egészségét, fej alá téve elűzte az álmatlanságot, füstje gyógyított stb.²⁷

A *szépirodalomban* viszonylag ritkán szerepel. Sík Sándor *Szentségtartók* című költeményének következő sorai az egyházi szertartás egyik szép mozzanatát örökítik meg:

„Mikor az Úrnapi ünnepére
Virágot hint a körmenet,
Négyszer lendít keresztes áldást
A pap a négy oltár felett.
Hát énekelem, ki minden házból
Kinézni látom Istenem,
Hányszor kellene s hány irányban
Áldás keresztjét hintonem!”²⁸

Különösebb emelkedettség nélkül, ahogy népmondát rögzíteni szoktak: epikus történetmondással kezdődik Tompa Mihály úrnapi története, *Az ünneprontók*: egy „zsémbes nő”, három fitestvére és húga esete az ünnepszegéssel. Azzal, hogy szőlőt kapálni vezényelte a férfiakat, kiváltképp nagyot vétett. Húgát maga mellé fogta be ház körüli munkára: tűzrevalót gyűjteni, segédkezni a főzésnél, délben pedig kivinni az ebédet a kapásoknak.

Hát nincs ma ünnep nénémasszony?

Azt gondolám, *urnapja* van.²⁹

Bátortalan a leányka ellenvetése, ám ennél erősebb szóemelés nem is hangzik el az ünnep mellett. A „testvérfiak” „álmosan felriadnak”, s mintha nem is ünnepre ébrednének, engedelmesen indulnak „szőlőmunkára / A hegynek lejtős oldalára.”

Két szinten és két helyszínen vezeti Tompa a nap történéseit: a „zsémbes nő” és a szőlőbe vezényelt férfiak ünneprontása mellett megvan a nap ünnepi szertartásrendjének néhány eleme is. A leánykát (bizonyára korábbi egyezségük szerint) a kert alján, „a szilvás gyepűje mellett” várja egy „sugár fiú”, aki visszavezeti őt az ünnepbe. Természetesen

„elmaradt a gallyszeredés, –
Ifjú, leány együtt menének
Az Istennek háza felé,
Napján az Ur szent ünnepének.”

Ott pedig sorjázta az úrnapi szertartások: „szent zászlók”, körmenet, ima, majd (s ebben talán maga Bod Péter sem talált volna kivétlivalót) ebéd a fiú szülei körében, utána vendégek: „lányok serge” – tánccal, vigalommal napestig. Tompa takarékos a szóval: aligha írható le egyszerűbben egy úrnapi ünneplés!

A rontás elbeszélése – bőbeszédűbb; ott történik mindaz, amit a monda az utókorra hagyott okulásként.

Megkésett a kapások ebédje, rá is támadtak az ebédhozóra:

„Nem láttad, hogy rég hajlik a nap?
Vagy tán az ördög van veled,
Hogy a kapást féldélutánig
Éhen, szomjan itt kinn feledd...!”

Pattogó szó lett a válasz:

„Az átkozott lány, s az ünnep az oka.”

Érdekes módon csap le a „sújtás”: nem csupán a „tilalmas nap” tehertétele, a szőlőkapálás az ok. A „főbűn”: az átok; a nép erkölcsét mélyen sértő valóságos istenkáromlás, az ünnep-átkozás!

„Ünnep s lány hétszer átkozott legyen!”
(Kiemelés: D. F.)

Nagyot szólt az átok az ünnepi ég alatt, és végzetes lett a következménye:

„Az elfáradt testvér fejről
Az étekkel a kosarat
A bőszi fiúk le sem vehették,
Mert egy szempillantás alatt
[...]
Szőlőjük tüske s gazberekké,
S ők... kőbálvánnyá változnak.”

Az átokkal súlyosbított ünneprontásból az idők során *példázat* lett: a kőbálvány szoborcsoport örökre szóló *intelem, elrettentés* a hasonló vétkek elkövetésétől.

„Hol a regényes Abaujnak
 Koszorúzott hegylánczi nyúlnak:
 Bükkek felett, hegy oldalában,
 Regéczvár omladékihoz közel,
 Az ünneprontó *kőtestvérek*
 Merev csoportja vesztegel,
 [...]
 Gyakran kapa pengése hallik,
 Körülök csendes éjszakán.”

Arany János „falujában” *pünkösdre* harangoznak: a nép, ahogy illik, ünnepre készül, ám egy csoport dudaszóra táncra perdül, mégpedig a templom mellett. (Bod Péter haragos szóval kelt ki azok ellen, akik eszem-iszommal, muzsikával-táncsal, mulatozással szentségtelenítik meg a „tilalmas napokat”).

Pünkösöd

„Ősi tavaszünnep. A kereszténység a *Szentlélek alászállásának ünnepeként* tiszteli.”³⁰

„Már az ősegyház a Szentlélek eljövételének emlékezetére ülte meg, de a pünkösdi esemény értelem szerint az egyetemes egyház születésnapja volt kezdettől fogva.”³¹

A Szentlélek eljövetelét az ábrázolásban *lángnyelvek* jelenítik meg: az apostolok fölött tizenkét tüzes lángnyelv látszik, Mária fölé pedig *galamb* terjeszti szárnyát. Ezzel függ össze, hogy „a katolikusok pünkösdkor régen te galambot bocsátottak szabadon a templomban, vagy égő kóccsomókat szórtak szét a tüzes nyelvek emlékezetére. Pünkösöd vasárnapja és hétfője a protestáns egyházban is főünnep.”³²

„Piros” pünkösöd: a *Jelképtár*³³ a „Színek” címszó alatt írja, hogy a keresztény színszimbolikában legtöbbször a vörös szín szimbolizálja a Szentlelket. Továbbá a piros szín jelenti a tüzet, a melegséget, a szeretetet.

Az ünnepet szokáshagyományok is „pirosítják”: látványos pünkösdi királyválasztás (a XVIII. századtól királynő-választás is). A házról házra járó pünkösödölők dalaiban visszatérő sor a „piros pünkösöd”:

„Mi van ma, mi van ma?
 Piros pünkösöd napja”

Vagy:

„Elhozta jaz Isten piros pünkösöd napját,
 mi is meghordozzuk királynéasszonykát”³⁴

A magyar szépirodalomban Balassi Bálint a *Borivóknak való* című költeményében valóban ünnepi lélekkel köszönti az ünnepet:

„Áldott szép Pünkösdek gyönyörű ideje,
Mindent egészséggel látogató ege,
Hosszú úton járókat könnyebbítő szele!
[...]
Újul még a föld is mindenütt tetőled,
Tisztul homályából az ég is teveled,
Minden teremtett állat megindul tebenned.
[...]
Ily jó időt érvén Isten kegyelméből,
Dicsérjük szent nevét fejenkint jó szívből,
Igyunk, lakjunk egymással vígan, szeretetből!”³⁵

Jókai Mór *Egy magyar nábob* című regénye nyolcadik fejezetében a pünkösdi királyválasztás nagykunmadarasi „változatát” írja le, Tamási Áron a „bajlátott szülőföldről” hozott pünkösdi emléket. Máig élőt, lelket megérintőt: „a csíksomlyói legendás Máriától” hazatérő „zarándok-nép” és az otthon várakozó farkaslakiak találkozására „örökös harangszó mellett és örökös Máriával az éneken”.

„Amikor messziről megpillantom a zászlókat, amelyeket a zarándoklók lobogtatva hoznak szembe velünk, egyszerre könnyes lesz a szemem. [...]

Patyolatfehér zászlók ezek és tele vannak mezei virágokkal. [...] Mi is zászlósan jöttünk elejükbe s amikor velük összetalálkozunk, zászlóinkat meghajtjuk a madárlátta zászlók előtt, mintha csókot adnánk egymásnak.

Még sohasem láttam annyira együtt a falut, mint most. Apraja-nagyja itt van, aki csak mozdulni tudott [...].

Amíg a köszöntők elhangzanak, csak a lelkek közlekednek.
Négyszáz éve, hogy így van ez, minden pünkösd másodnapján.”³⁶

Kassák Lajoshoz galambszárnyon kopog be az ünnep:

„Két fehér szárny veri az ablak üvegét
bejönne a madár hogy hírül hozza
Szép nyári nap lesz ma
pünkösd vasárnapja
Jólélek fogadd magadba.”

(A GALAMB ÜNNEPE)³⁷

Arany versének a kezdete pünkösdi: a nagyharang felező nyolcasokkal szólít templomba, a hatosokkal a középső azt kondítja ki, miért?

„Zendül, kondul szent harangszó,
Csengve, búgva messze hangzó:
»Imára! Imára!«
Jámbor népe a kis helynek
Halkan lépve gyűlnek, mennek
Imára, imára.”³⁸

Mert az ünnep, ahogy Tömörkény István írta, „az valami más”. S ha ezt kiegészítjük Mihail Bahtyinnal: az ünnep megtisztulás, újjászületés. Arany költeményében is „valami más” a pünkösd nap: nemcsak a hétköznapoktól tér el, az ünnepek sorában is elől áll tartalmával, eget-földet beragyogó szépségével. Ezt a „tűzzel-Szentlélekkel” tele „piros” reggelt immár két harang zendíti: a 4+4-es nagyharangot egy fürgébb hatos (2+4-es) támogatja.

„Szép piros a pünkösd reggel,
Mintha tűzzel, Szentlélekkel
Menny-föld tele volna;
E napot fent s lent megúlik,
E nap oly ragyogva nyílik,
Mint hajnali rózsza.”

Ám épp csak elárad a Szentlélek-váró hangulat, szörnyűséges hangzavar hasít belé:

„De mi réjja³⁹ riad? de mi ördögi zaj,
Rekegő szitok és otromba kacaj,
Hogy reszket az egyház tornya?...”

Hogy szörnyűséges, ami történik, egyidejűleg érzékeli fül és értelem, közvetíti pedig „verstan” és „leírás”.

Magyar fül nemigen szokott hozzá, hogy ütemhangsúlyos (ereszkedő) és időmértékes (ráadásul emelkedő!) anapestusok váltakozzanak egyazon költeményben. Ha előfordul, annak oka van. A különösséget a ritmus (itt az ütem és a versláb), az okot már maga a „szöveg” tudatja; a „rekegő szitok”, a „réjja”, az „ördögi zaj”, az „otromba kacaj” s mindezek együtt: az ég-föld-szakadás, ami a „szép piros pünkösdbe” kívülről, az ünnepi szertartásrendtől és hagyománytól idegen világból tör be. A verselés (a „harangszó”) egyelőre rejteni igyekszik a rendellenességet, ám félsikerrel: a 2+4-es ütem helyére anapestusi (más füllel: daktilusi) sor furakodik be:

„Szembe’ Isten hajlokával,
Nem törődve a szent mával,
Foly tegnapi dőre tivornya.”

Aztán még egy legutolsó „próbát tesz” az ünnep: pár ütemre beékelődik az ütemhangsúly az időmértékbe, de hamarosan s végérvényesen az anapesztusok veszik át a szólamot.

Más költeményt is említhetünk, ahol Arany „okot” talált a szimultán verselésre, hogy így jelezzen rendkívüli állapotot. A *Tetemre hívás* ereszkedő daktilusokban pattogatja az atyai parancsot Bárczi Benő gyilkosa kiderítésére; amikor a „tetemre hívtak” sorában „szép szeretője, / Titkos arája, Kund Abigél” következik, „megszólal” a néphit:

„Jó; – szeme villan s tapad a *törre*;
Arca szobor lett, lába gyökér,
Sebből pirosan buzog a vér.”⁴⁰

A néphit nagyhatalom; szavak nélkül „vallott”: rávallott a gyilkosra!

„Könnye se perdül, jajja se hallik,
Csak odakap, hol fészkel az agy”

(KIEMELÉS: D. F.)

S amikor eme árulkodó és áruló gesztus után Kund Abigél megszólal, a szavak csak részletezik, amit az „odakap”-pal már félreérthetetlenül „bevallott”:

„Bárczi Benőt én meg nem öltem,
Tanum az Ég, s minden seregi!
Hanem e tört *én* adtam neki.

Bírta szívem’ már hű szerelemre, –
Tudhatta közöttünk nem vala gát:
Unszola mégis *szóval* »igenre«,
Mert ha *nem*: ő kivégzi magát.
Enyelgve adám a tört: nosza hát!”

Ítéletet a verstan hirdet: a daktilusok inverze, az anapesztusok – az ellentétére váltott értelem, a megháborodás!

„Odakinn lefut a nyílt utca során,
Táncolni, dalolni se szégyell;
Dala víg: »Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel!«”

Az *ünneprontók* című költemény templom melletti „réjja-hangzavara” az ün-

neprontás ama változata, melyben „haszontalankodás, sőt terhes vétkek” szentségtelenítik meg a napot: a „tegnapi dőre tivornya” – mintha ünnepi harangszóra – piros pünkösdi reggelén újra kezdődött. Ez a korábbi századokban szabályszerű része volt az ünnepnek, és semmiféle törvénybe nem ütközött: ez volt az ünnep „*második aspektusa*”. Az, ami például a párizsiak bolondpápa-ünnepén zajlott a Notre-Dame környékén. Arany korában azonban elrettentő legenda tárgya lett; az egyház és az állam nem tűrte, a vallásos nép pedig jócskán fel is nagyította a vétket is, az érte járó büntetést is. Járták ezek a legendák, Európa közepén is; eleinte jobbra latin nyelven, aztán megjelentek a különböző nemzeti nyelveken is. „A csodának [...] magyar nyelvű alakját” a Český lid (Cseh Nép) című néprajzi folyóiratban Katona Lajos ismertette (a „legenda” színhelye ugyanis a csehországbeli Virim volt).⁴¹

Arany tehát éppúgy hagyományból indult ki, mint a mondák szóbeli változatait feldolgozó Tompa Mihály, az erkölcsi intellem ugyanúgy része volt a Katona-féle közleménynek, s így Arany költeményének is „öröksége”. Azonban van a két mű között lényeges különbség is. Nem az, hogy Tompánál munkával, itt tivornyával rontanak. Az igazi különbség az, hogy Arany célja más az olvasóval, és viszonya más a vétkesekhez. Nemcsak „rögzít” egy példázatot: úgy „rendezi” a történetet, hogy az olvasó ne csak jámbor és passzív okuló legyen, aki tanult a bűnbe esettek kárán. Emberi történetet, emberrel megesett történetet ad ezzel a pünkösdi ünnepprontással, melynek résztvevői nemcsak vétkesek, hanem esendő emberek is!

Az eseményeket Arany formálja (mondjuk: a legenda-hagyomány és Arany együtt), a büntetést viszont nem: azt a *néphit*. Ezért a vétségért: ez jár! A „pokol tüzes fenekére” táncoltatás! Nem enyhítheti az ítéletet, az kőbe van vésvé. Azonban Arany olyan „bíró”, aki húzza-halasztja a döntést hét strófán keresztül, mintha időt akarna nyerni, vagy könyörületet ébreszteni legalább az olvasóban. Mintha Pilátust követné: újabb és újabb megpróbáltatások elé viszi az egyre tehetetlenebb-szánalmasabb megkínzottakat; hátha részvét támad az ítélkező(k)ben.

„[...] a muzsikás mindég fujja,
Mindég szilajabban pörög ujjja –
Az egész tivornya kifáradt.
[...]
Szidják a dudást, – verik, öklözik őt –
Verik bizony a nagy üres levegőt; –
[...]
Fut gazda, kié ama renyhe cseléd:
[...]
Fut lány, fiu, és anya és feleség:
»Apám, fiam, apjokom! untig elég...«
[...] A táncosok arcán vérkönyű hull:
De a láb még egyre bokázza vadul,
Viszi a tánc ördögi kedve.”

Bár „a csúf szőrös” dudás kiléte nem kétséges, Arany mintha arra számítana, hogy most, egyetlenegyszer leáll muzsikájával, és megkegyelmez a bűnbe csábultaknak. Mintha a fiatalokkal érezne, akik heteket vártak húsvét, de talán húshagyókedd óta, hogy táncba mehessenek kedvesükkal.

A dudás (a néphit) nem kegyelmez. Csak *az éjjéli órát* várja, a szakrális történeések idejét.

„Éjfélthogy üt a toronyóra közel,
Kénkő fojtó szaga terjedez el;
S mint szél ha forogva ragad port:
Úgy táncol el, egy bőszi harci-zenére,
(Mondják, a pokol tüzes fenekére)
Az egész örjögő csoport.”

*A költő pedig – egyebet nem tehetett – „vizet vevén, megmosá kezeit...”*⁴²

Jegyzetek

- 1 Arany János levele Gyulai Pálhoz. In *Arany János összes művei XVI.* Akadémiai, Budapest, 1951, 382.
- 2 Róheim Géza: *A táltos*. In uő: *A bűvös tükör*. Magvető, Budapest, 1984, 378.
- 3 *Arany János összes művei I.* Akadémiai, Budapest, 1951, 462–463.
- 4 Ipolyi Arnold: *Elsülyedés, állat, fa, kövé-válás*. In *Magyar mythologia*, Heckenast Gusztáv, Pest, 1854, 344.
- 5 Tompa Mihály: *Regék, népregék, beszélyek, balladák*. Kiadja Ráth Mór, Pest, 1872, 24.
- 6 Róheim Géza: *Mythikus lények*. In uő: *Magyar néphit és népszokások*. Athenaeum Irodalmi és Ny. RT, Budapest, 1925, 100.
- 7 Ipolyi Arnold: i. m., 228.
- 8 Róheim Géza: *Mithikus lények*, 6, 85.
- 9 *Arany János összes művei III.*, Akadémiai, Budapest, 1952, 300.
- 10 Keresztury Dezső: „*S mi vagyok én...*” *Arany János 1817–1867*. Szépirodalmi, Budapest, 1967, 318.
- 11 Uo.
- 12 Érdekes adalékként utalnék Sáfrán Györgyi könyvére: *Arany János és Rozsvány Erzsébet*. Irodalomtörténeti füzetek, Akadémiai, Budapest, 1960.
- 13 *Arany János összes művei I.* Akadémiai, Budapest, 1952, 437.
- 14 Egyre ritkábban fordult elő, hogy mások is emlegették. 1850. október 21-i levele végén arra kérte Szilágyi Sándort, üdvözlje nevében is Szász Károlyt, aki írt Petőfiről. „Mondja meg kegyed Szásznak, nagyon jól esett, hogy akadt valaki rajtam kívül is, ki szegény Petőfiről megemlékezett. Bizonyisten már azt kezdtem hinni, hogy Petőfi az én privát költőm volt.” *Arany János levelezése I.*, Kiadja Ráth Mór, Budapest, 1888, 240.
- 15 Mihail Bahtyin: i. m., 1982, 9–18.

- 16 Tátrai Zsuzsanna: *Jeles napok – ünnepi szokások*. In *Magyar Néprajz VII.*, Akadémiai, Budapest, 1990, 103.
- 17 Tömörkény István: *Pusztai harangszó*. In uő: *Jegenyék alatt. Elbeszélések*, Franklin Társulat, Budapest, 1808, 3.
- 18 Nyíró József: *Uz Bence*. Révai, Budapest, 1936, 99.
- 19 Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér. Naplójegyzetek*. Szépirodalmi, Budapest, 1978, 128.
- 20 Hugo, Victor: *A párizsi Notre-Dame. 1482*. Európa, Budapest, 1979, 56–62.
- 21 Bárth János: *A katolikus magyarság vallásos életének néprajza*. In *Magyar Néprajz VII.* Akadémiai, Budapest, 1990, 394.
- 22 Bod Péter: *Inneplésben gyönyörködő Kegyes Olvasó!* In *Magyar Athenas*. Magvető, Budapest, 1982, 84–85.
- 23 Idézi Dömötör Tekla: *Naptári ünnepek – népi színjátszás*. Akadémiai, Budapest, 1983, 80–81.
- 24 Bod Péter: i. m., 84–85.
- 25 Bárth János: i. m., 411–412.
- 26 Tátrai Zsuzsanna: i. m., 185.
- 27 Bárth János: i. m., 411–412.
- 28 Sík Sándor: *Versek*. Szent István Társulat, Budapest, 1959, 45.
- 29 Tompa költeményéből a következő kiadás szerint idézek: *Tompa Mihály összes művei IV.* Franklin-Társulat, Budapest, 1870, 126.
- 30 Bárth János: i. m., 410.
- 31 Jankovics Marcell: „Áldott szép pünkösödnek gyönyörű ideje” In uő: *Jelkép-kalendárium*. Panoráma, Budapest, 1988, 134.
- 32 Uo., 134–136.
- 33 Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György: *Jelképtár*. Helikon, Budapest, 2004, 282.
- 34 Druzsin Ferenc: *Ünnepek költészete. Ünnepek, népszokások, szépirodalom*. Felsőmagyarország, Miskolc, 1999, 136–137.
- 35 *Gyarmati Balassi Bálint énekei*. Szépirodalmi, Budapest, 1986, 34.
- 36 Tamási Áron: *Bajlátott szülőföld*. In uő: *Virrasztás*. Révai, Budapest, 1943, 74.
- 37 Kassák Lajos: *A galamb ünnepe*. In uő: *Vagyonom és fegyvertáram*. Magvető, Budapest, 1963, 338.
- 38 A költeményből a következő kiadás szerint idézek: *Arany János összes művei I.* Akadémiai, Budapest, 1951, 333.
- 39 A „réjja” jelentését Sheiber Sándor így ismerteti: „Az 1874. XI. 16-án tartott akadémiai ülésen Ballagi (Mór) megkérdezte Aranyt: Mit értesz a réjja alatt? [...] Arany így válaszolt: [...] réjja az a [...] könnyebb vagy kevésbé tisztességes dal; míg a gjad, gjadol inkább a részeg ember kurjongatását felezi ki.” Sheiber Sándor: *Folklor és tárgytörténet III.* Izraeliták Országos Képviseletének kiadása, Budapest, 1984, 105.
- 40 A költeményből a következő forrás alapján idézek: *Arany János összes művei I.* Akadémiai, Budapest, 1951, 333.
- 41 *Arany János összes művei I.* Akadémiai, Budapest, 1951, 533.
- 42 *Máté evangélium*. In *Az Új Testamentom Könyvei: 28. 3. Szent Biblia*. Magyar Bibliai Társulat, Budapest, 2001.